

NATUURHISTORISCHE EN ANDERE NOTITIES NATURAL HISTORY AND OTHER NOTES

Privé uitgave: H.K. Mienis, Kibboets Netzer Sereni, IL-7039500, Israël
Privately published: H.K. Mienis, Kibbutz Netzer Sereni, IL-7039500, Israel

Downloadable from: http://israel-nature-site.com/?page_id=1872%E2%80%8F

INHOUD-CONTENTS

Voorwoord – Preface.....	2
Mienis, H.K.: Iets over de spieringvisserij in de grachten van Amsterdam	3
Mienis, H.K.: Terrestrial flatworms in Israel, 4: Finds of <i>Microplana</i> cf. <i>terrestris</i> (Tricladida, Continenticola, Geoplanioidea, Geoplanidae)	7
Mienis, H.K. & Mienis, D.: Exploitation of shells as building material, II. The use of <i>Glycymeris</i> valves and shell grit in the walls of houses built in 1952/3 in Kibbutz Netzer Sereni	10
Mienis, H.K.: De graficus Escher in het voetspoor van Rembrandt: twee houtsnedes van "linksgewonden" zeelakken de Letterkegelslak <i>Conus litteratus</i> en David's harpslak <i>Harpa davidis</i>	11

Voorwoord

Dit 12de nummer van 'Natuurhistorische en Andere Notities – Natural History and Other Notes' bevat opnieuw vier korte notities gebaseerd op vondsten, waarnemingen of studies gedaan in Nederland of Israël.

Deze nieuwsbrief is voorlopig gepland als een kwartaal uitgave. Van elk nummer zullen 50 gelijktijdig gedrukte exemplaren verschijnen die voornamelijk bestemd zijn voor bibliotheken van instituten en museums. Daarnaast is elk nummer ook gratis elektronisch verkrijgbaar via de website van mijn collega en vriend Oz Rittner:

http://israel-nature-site.com/?page_id=1872%E2%80%8F

Hoewel deze uitgave geheel voldoet aan de eisen die de 'Internationale Commissie voor Zoologische Naamgeving' gesteld heeft voor een wetenschappelijk tijdschrift, zullen in dit tijdschrift geen artikelen gepubliceerd worden die van invloed zijn op de naamgeving van een of andere wetenschappelijke eenheid.

Artikelen mogen overgenomen worden mits de schrijver daarover geïnformeerd is en de bron genoemd wordt.

Deze publikatie wordt geïndexeerd in de Zoological Record.

Ondertussen heeft deze publikatie een officieel 'International Serial Standard Number' ontvangen:
ISSN 2518-5705

Preface

This 12th issue of 'Natuurhistorische en Andere Notities – Natural History and Other Notes' contains once again four short notes based on finds, observations or studies made in the Netherlands or Israel.

This newsletter is planned for the meantime as a quarterly. Of each number 50 simultaneously printed copies will appear which are primarily intended for libraries of institutes and museums. In addition each issue is downloadable free of charge by means of the website of my colleague and friend Oz Rittner:

http://israel-nature-site.com/?page_id=1872%E2%80%8F

Although this publication meets the standards of a permanent scientific journal as stipulated by the 'International Commission for Zoological Nomenclature' no articles will be published in this journal which will influence the nomenclature of a certain taxonomic unit.

Articles may be reprinted on the understanding that the author is informed about it and the source mentioned.

This publication is being indexed in the Zoological Record.

In the meantime this publication has received an official 'International Serial Standard Number':
ISSN 2518-5705

Iets over de spieringvisserij in de grachten van Amsterdam

Henk K. Mienis

Kibboets Netzer Sereni, IL-7039500 Israël

mienis@netzer.org.il

Something about the Smelt fisheries in the canals of Amsterdam

Smelts (*Osmerus eperlanus*) occur both in marine and brackish aquatic environments. In the latter they occur usually during the spawning-season. In Amsterdam Smelt occurs in the famous canals, because in the past these canals were directly connected by means of the IJ with the marine "Zuiderzee". After the "Zuiderzee" was disconnected from the North Sea in 1932 by means of the Afsluitdijk, it became slowly but steadily a freshwater lake: the "IJsselmeer". Yet schools of Smelt were still able to reach Amsterdam by means of the Northsea-channel. Smelt was traditional caught in Amsterdam with a "kruisnet" or "totebel", a square fine mazed net with was operated by hand or by a winch. Smelt fishery with such special nets was probably so common in Amsterdam and other parts of the Netherlands that pictures of this special type of fishery appeared on the famous Delft ware tiles and on paintings since the 16th Century. This type of Smelt fishery in the canals of Amsterdam was still occasionally seen by the author in the period 1960-1969. Although Smelts still commonly occur in the canals of Amsterdam, the use of a square net in order to catch them is restricted to the professional fishery.

Nog niet zo heel lang geleden heb ik iets over het Komkommervisje op Terschelling geschreven (Mienis, 2016). Dat bleek in werkelijkheid een Spiering te zijn: *Osmerus eperlanus* (Fig. 1). Ik heb indertijd echter niets geschreven over het feit dat dit visje dat meestal niet groter wordt dan 20 cm (Muus, 1966) en in uitzonderlijke gevallen een lengte haalt tot 30 cm (Nijssen, 1966), niet alleen in de zee voorkomt maar ook in brakwater in het binnenland. De Spiering is nauw verwant met de veel grotere Zalm *Salmo salar* en Zeeforel *Salmo trutta*, en net als de eerst genoemde grote jongen trekt de Spiering in de voortplantingstijd via de zeegaten het binnenwater in waar in brakwater gepaaid wordt. Deze "Binnenspiering" zoals ze door Nijssen (1966) genoemd wordt, blijft echter veel kleiner, meestal slechts tot 10 cm lengte, dan de Spiering die in zee gevangen wordt.

Fig. 1. De Spiering *Osmerus eperlanus*

De Binnenspiering komt ook van ouds voor in het enigszins brakke water van de grachten in Amsterdam (Havinga, 1941; Melchers & Timmermans 1991). Kwam vroeger de Spiering via de Zuiderzee en het IJ in de Amsterdamse grachten terecht, tegenwoordig trekken zij via de schutsluizen in IJmuiden het Noordzeekanaal binnen en bereiken op deze wijze de Amsterdamse grachten.

Van oudsher werd ook op deze Binnenspiering in de Amsterdamse grachten gevestigd.

Niet alleen voor de consumptie in minder goede tijden, maar ook als aasvis voor de binnenvisserij op roofvissen als Baars *Perca fluviatilis*, Snoek *Esox lucidus* en Snoekbaars *Stizostedion lucioperca*, maar ook voor de zeevisserij op kabeljauw *Gadus morhua*. Wat de menselijke consumptie van Spiering betreft, worden deze kleine visjes geheel dat wil zeggen van kop tot staart gefrituurd en gegeten!

Vanwege de geringe grootte van deze Binnenspiering werd met een speciaal kleinmazig net gevist: een kruisnet of totebel. Zo'n kruisnet bestond uit twee gekruiste stokken met daaraan een vierkant net met zijden van ongeveer een meter lengte, dat alles was verbonden aan een lange stok. Visserij met behulp van een totebel was waarschijnlijk zo algemeen dat het werd afgebeeld op Delfts blauwe tegeltjes uit de 16de – 17de Eeuw (Fig. 2-4).

Fig. 2-4: 16de-17de Eeuwse Delfts blauwe tegels met vissers die een totebel hanteren.

Bovendien zien we op een schilderij van Adriaen van der Velde (1636-1672) hoe zo'n relatief kleine totebel ook vanuit een bootje gebruikt kon worden (Fig. 5).

Fig. 5. Adriaen van der Venne (1636-1672): Twee vissers in een bootje waarvan de rechtse figuur een totebel hanteert. De gevangen vis werd in drijvende manden en een houten beun levend gehouden.

Een veel grotere totebel werd ook dikwijls vanaf een vaartuig of de vastewal bediend. Dan was zo'n vierkant kruisnet vaak veel groter en verbonden aan een beweegbare boom (Fig. 6-7). Op een schilderij van Nicolaas Riegen (1827-1889) staat een wat groter net afgebeeld. Riegen was een geboren Amsterdamse schilder die heel veel zee- en riviergezichten schilderde waarin schepen een belangrijke rol speelde. Waarschijnlijk had hij een dergelijk vissersscheepje aan het werk gezien in het IJ.

Fig. 6: Nicolaas Riegen (1827-1889): Vissen met een totebel.

Op een foto uit de eerste helft van de 20ste Eeuw zien we vissers aan het werk op het Damrak met wel een heel grote totebel (Fig. 7). De gevangen Spiering tesamen met andere soorten vis werd opgeschept uit het kruisnet en in een bun in het midden van het vaartuig levend bewaard.

In de periode 1960-1969 heb ik diverse keren nog een spieringvisser met een totebel aan het werk gezien in enkele Amsterdamse grachten waaronder de Brouwersgracht. Hij maakte gebruik van een vlet en een kruisnet met zijkanten van ongeveer 2 meter. Bij de ontdekking van een school spieringen stuurde de visser zodanig zijn vlet dat de school geconcentreerd werd in een hoek nabij een brug en haalde daar de totebel omhoog. De levende vis, meestal een mengsel van spiering en voorntjes, werd daarna in de bun in het midden van de vlet gedaan.

Volgens Melchers & Timmerman (1991) komt Spiering nog steeds voor in de Amsterdamse grachten. Ook blijkt er nog steeds een beroepsvisser actief met de spieringvisserij in de grachten bezig te zijn.

In het Noordzeekanaal schijnen nog heel grote scholen Spiering voor te komen. Bij een wekelijks onderzoek van de zeeftrammel van water dat gebruikt wordt voor de afkoeling van de turbines van de Hemwegcentrale kwamen volgens Melchers & Timmerman (1991) in 1990 meer dan één miljoen jonge spierinkjes aan het licht met een gemiddelde lengte van 4.5 cm!

Fig. 7: Kruisnetvisser aan het werk in het Damrak (eerste helft 20ste Eeuw)

Binnenspiëring komt dus nog steeds veel voor in de Amsterdamse grachten en omgeving, maar een kruisnet of totebel mag volgens de wet alleen nog maar gebruikt worden door beroepsvissers en dan ook nog alleen onder bepaalde omstandigheden.

Geraadpleegde literatuur

Havinga, B., 1941. De visschen rondom Amsterdam. In: Amsterdam Natuurhistorisch Gezien. Gedenkboek uitgegeven ter gelegenheid van het 40-jarig bestaan van de afdeling Amsterdam der Nederlandsche Natuurhistorische Vereeniging 1901 – 26 Januari – 1941: 164-167. Scheltema & Holtema's Boekhandel en Uitgevers-Maatschappij N.V., Amsterdam.

Melchers, M. & Timmermans, G., 1991. Haring in het IJ. De verborgen dierenwereld van Amsterdam. 243 p. Stadsuitgeverij Amsterdam.

Mienis, H.K., 2016. Een takkenfuik en het Komkommervisje op Terschelling. Natuurhistorische en Andere Notities – Natural History and Other Notes, 9: 8-10.

Muus, B.J., 1966. Zeevissengids. Zeevissen en zeevisserij in Noordwest-Europa. (Nederlandse bewerking: Fr. De Graaf), 244 p. Elsevier, Amsterdam & Brussel.

Nijssen, H., 1966. Zeevissen. Wetenschappelijke Mededelingen van de Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging, 65: 68 p. K.N.N.V., Hoogwoud.

**Terrestrial flatworms in Israel, 4: Finds of *Microplana* cf. *terrestris*
(Tricladida, Continenticola, Geoplanoidea, Geoplanidae)**

Henk K. Mienis

The Steinhardt Museum of Natural History – Israel National Center for Biodiversity
Studies, Tel Aviv University, IL-6997801 Tel Aviv, Israel
and

National Natural History Collections, Berman Building, Hebrew University of
Jerusalem, Edmond J. Safra Campus, IL-9190401 Jerusalem, Israel

mienis@netzer.org.il

**Terrestrische platwormen in Israël, 4: Vondsten van *Microplana* cf. *terrestris*
(Tricladida, Continenticola, Geoplanoidea, Geoplanidae)**

Een of meerdere soorten landplatwormen die veel lijken op *Microplana terrestris*, een soort die algemeen in Europa voorkomt, zijn ook in Israël geobserveerd. Vondsten van deze platwormen in Israël worden hier opgesomd onder de noemer *Microplana* cf. *terrestris*. Het zijn allen natuurlijke vindplaatsen die verspreid gelegen zijn van de Hermon Berg (Birket Ram en Neve Ativ) in het uiterste noorden met een jaarlijkse regenval van meer dan 1000 mm tot diep in de Negev (En Aqev) waar de jaarlijkse neerslag nauwelijks 100 mm bedraagt. Waarschijnlijk hebben we dan ook met meer dan een soort te maken.

Among the terrestrial flatworms which I have encountered so far in Israel is one which looks very much like the Dark terrestrial flatworm *Microplana terrestris* (Müller, 1774), a common species widely distributed in Europe (Minelli, 1977).

I have observed that species regularly in the Netherlands (Mienis, 2014, 2015 & 2016) and know quite a lot about its variation in colour, its behaviour and its preferred habitat, however I have never carried out anatomical investigations on them nor did I study their DNA. Therefore I hesitate to call all those similar terrestrial flatworms which I have observed in Israel as belonging to *Microplana terrestris*.

Anatomical studies carried out by Minelli (1977) and recent molecular analysis (Mateos *et al.*, 2009; Sluys *et al.*, 2016) of terrestrial flatworms closely related to *Microplana* have shown that identifications solely based on the morphology of the exterior are unreliable. Since I have not the intention to start a new career in the field of terrestrial flatworms and no one else in Israel seems to be interested in them, I will give a brief summary of my observations dealing with flatworms which seem to be very close to *Microplana terrestris*, which I call here for the meantime *Microplana* cf. *terrestris*.

All the specimens mentioned below show the same morphology of the exterior: relatively small worms, up to 20 mm in length, with a dorsum which is darker coloured than the ventral side, and with a pair of tiny eyes towards the anterior margin. The only variation is found in the colour of the exterior which varies from dark grey or dark liver to very dark brown or black. They were all found in rather wet

biotopes near streams or springs, or wet places under stones or among rotting leaves. They were often found together with terrestrial snails, slugs, isopods and other hygrophilous small animal species.

Observations in Israel

The following records from Israel are arranged from north to south and west to east: BIRKET RAM, southeast corner of the lake, under chalk stones, leg. H.K. Mienis, 29 October 1979 (two dark brown specimens of respectively approximately 10-20 mm).

NEWE ATIV, 1.5 km east of the village, near the T-crossing, under stones near a spring, leg. H.K. Mienis, 22 November 1979 (three rather small specimens).

BANYAS, near the falls in the stream, among leaves, leg. H.K. Mienis, 1 March 1990 (one specimen).

TEL DAN, under a stone near the sources of the Dan stream, leg. H.K. Mienis, 16 September 1979 (two dark brown specimens).

TIRAT KARMEL, Nahal Galim, under stones, leg. H.K. Mienis, 30 December 1983 (numerous specimens).

CAESAREA, east of the archaeological site, under stones, leg. H.K. Mienis, 21 February 1985 (four specimens).

MIGDAL TZEDEQ, under stone, leg. H.K. Mienis, 13 January 1981 (two specimens in company of the slug *Limacus flavus* and earthworms).

RAMLA, near the stone quarry of Nesher-Ramla, leg. H.K. Mienis, 22 December 1982 (one specimen); idem, leg. H.K. Mienis, January 1983 (numerous specimens).

SHA'ALVIM, east of the village, under a stone, leg. H.K. Mienis, 23 January 1990 (one specimen).

NAHSHON, Hill 185, 2 km north of the kibbutz, under a stone, leg. H.K. Mienis, 29 March 1979 (one dark grey specimen).

KHIRBET DEIR AIYUB, $\pm$ 1.7 km northwest Sha'ar HaGay, under stones, leg. H.K. Mienis, 17 March 1983 (two specimens).

SHA'AR HAGAY, $\frac{3}{4}$ km southwest of it along the Burma Road, H.K. Mienis, 22 December 1984 (one specimen).

DIEFENBAKER PARKWAY, between Sho'eva and Newe Ilan, leg. H.K. Mienis, 13 March 1983 (one specimen).

MOTZA, under stone, leg. H.K. Mienis, 15 March 1983 (one specimen).

JERUSALEM, Valley of Hinnom, under a stone of the slope of Mount Zion, leg. H.K. Mienis, 7 February 1979 (one dark liver coloured specimen was found in company of the slug *Gigantomilax (Vitrinoides) cecconii*).

EN AQEV, lower pool, in debris of *Phragmites*, leg. H.K. Mienis, 21 November 1980 (one specimen).

Additional remark

All the specimens were encountered in natural biotopes from the Hermon Mountain (Birket Ram and Newe Ativ) in the extreme north with an annual rainfall of more than 1000 mm to deep in the Negev (En Aqev) with hardly an annual precipitation of 100 mm. It is therefore rather unlikely that we are dealing here with a single species.

References

- Mateos, E., Cabrera, C., Carranza, S. & Riutort, M., 2009. Molecular analysis of the diversity of terrestrial planarians (Platyhelminthes, Tricladida, Continenticola) in the Iberian Peninsula. *Zoologica Scripta*, 38 (6): 637-649.
- Mienis, H.K., 2014. Vondsten van landplatwormen in de vrije natuur in Noord-Holland, Nederland. *Natuurhistorische en Andere Notities – Natural History and Other Notes*, 2: 11-14.
- Mienis, H.K., 2015. Een vondst van de Donkere landplatworm *Microplana terrestris* in Heeremastate, Joure, Friesland. *Natuurhistorische en Andere Notities – Natural History and Other Notes*, 5: 8.
- Mienis, H.K., 2016. Nieuwe vindplaatsen van de Donkere landplatworm *Microplana terrestris* in Nederland. *Natuurhistorische en Andere Notities – Natural History and Other Notes*, 11: 3-5.
- Minelli, A., 1977. A taxonomic review of the terrestrial planarians of Europe. *Bollettino di Zoologia*, 44: 399-419.
- Sluys, R., Mateos, E., Riutort, M. & Álvarez-Presas, M., 2016. Towards a comprehensive, integrative analysis of the diversity of European microplaninid land flatworms (Platyhelminthes, Tricladida, Microplaninae), with the description of two peculiar new species. *Systematics and Biodiversity*, 14 (1): 9-31.

Fig. 1: A true *Microplana terrestris* from Great Britain

Exploitation of shells as building material, II. The use of *Glycymeris* valves and shell grit in the walls of houses built in 1952/3 in Kibbutz Netzer Sereni

Henk K. Mienis¹ & Dana Mienis²

Kibbutz Netzer Sereni, IL-7039500 Israel

¹ mienis@netzer.org.il & ² danamienis@hotmail.com

Uitbuiting van schelpen als bouw materiaal, II. Het gebruik van *Glycymeris* kleppen en schelpgruis in de muren van huizen gebouwd in 1952/3 in Kibboets Netzer Sereni

Tijdens de vernieuwing en vergroting van een appartement in Kibboets Netzer Sereni bleken sommige binnenmuren voor een groot deel te bestaan uit kleppen van de Violette marmerschelp *Glycymeris nummaria* en schelpgruis. De huizen waren gebouwd in een periode (1952/3) dat er grote schaarste was aan bouw materiaal en daarom werd waarschijnlijk teruggesproken op een eeuwenlange traditie in de Levant: de uitbuiting van schelpen als bouw materiaal.

In November-December 2016 the apartment of the junior-author was renovated and enlarged with the similar adjacent apartment. Several walls had to be torn down in order to carry out that work. The construction workers were baffled to see that some of the walls were for a large part made of valves of sea shells and other beach grit material. Especially common were valves of the Violet bittersweet *Glycymeris nummaria* (Fig. 1), but also fragments of other bivalves were seen like the Tuberculate cockle *Acanthocardia tuberculata* and the Truncate wedge *Donax trunculus* and gastropods like the Common cerith *Cerithium vulgatum* and the Banded purple snail *Hexaplex trunculus*. All of them are commonly washed ashore on the Mediterranean beaches of Israel.

The apartments were built in 1952-1953 for families, widows and bachelors who left Kibbutz Givat Brenner for Kibbutz Netzer, as Netzer Sereni was called at that time. Shortage of building material at that time caused most probably the exploitation of shells and shell grit as a main component of the mortar. In that way they returned to centuries old habits throughout the Levant (Örstan & Mienis, 2010; Mienis, 2015).

Fig. 1: Mediterranean shells exploited as building material in Kibbutz Netzer in 1952/3.

(Photo Dana Mienis)

References

- Mienis, H.K., 2015. Exploitation of shells as building material, I. The use of *Glycymeris* valves as part of mortar in Yavneh Yam. *Natuurhistorische en Andere Notities – Natural History and Other Notes*, 7: 11-12.
- Örstan, A. & Mienis, H.K., 2010. Archaeomalacology in the making: a wall of shells in Istanbul. *The Archaeo+Malacology Group Newsletter*, 17: 3-4.

**De graficus Escher in het voetspoor van Rembrandt:
twee houtsnedes van "linksgewonden" zeeslakken
de Letterkegelslak *Conus litteratus* en David's harpslak *Harpa davidis***

Henk K. Mienis

Kibboets Netzer Sereni, IL-7039500 Israël

mienis@netzer.org.il

**The graphic designer Escher in the footsteps of Rembrandt:
two woodcuts of "sinistral" sea snails
the Lettered cone *Conus litteratus* and David's harp *Harpa davidis***

The famous Dutch graphic designer M.C. Escher (1898-1972) has made in his early period two woodcuts of marine snails. Both, the Lettered cone *Conus litteratus* and David's Harp *Harpa davidis*, appear as sinistral specimens in the prints of those woodcuts. Like Rembrandt he made the mistake that asymmetrical objects like coiled snails have to be cut into wood in the form of mirror images in order to get naturalistic prints.

Enkele maanden geleden heb ik een kort artikel geschreven over de afbeelding van een "linksgewonden" Gemarmerde kegelslak *Conus marmoreus* op een ets van Rembrandt (Mienis, 2016). Wanneer een asymmetrisch voorwerp op een ets wordt afgebeeld dan moet de etser er rekening mee houden dat zo'n voorwerp dan in spiegelbeeld wordt afgedrukt met andere woorden hij moet dat voorwerp in spiegelbeeld etsen om een natuurlijke afbeelding daar van te krijgen. Dat heeft Rembrandt in het geval van de Gemarmerde kegelslak wel gedaan met zijn handtekening maar niet met de schelp van die kegelslak. Normaal zit de opening van dat slakkenhuis aan de rechterzijde terwijl dat op de ets van Rembrandt aan de linkerzijde blijkt te zijn. Deze vergissing was reeds opgemerkt door Martin Lister in zijn monumentale werk "Historiae Conchyliorum" (Lister, 1685-1692) dat bestaat uit 1057 genummerde etsen uitgevoerd door zijn dochters Susanna en Anna Lister. Ets nummer 787 laat ons een Gemarmerde kegelslak zien waarvan de opening wel aan de goede rechterzijde zit en een verwijzing naar de ets van Rembrandt.

Rembrandt is echter niet de enige Nederlandse beroemde kunstenaar die zo'n vergissing gemaakt heeft. De over de hele wereld bekende Nederlandse graficus Maurits Cornelis Escher (1898-1972) heeft in zijn begin periode veel houtsnedes gemaakt. Wanneer men een afdruk maakt van een houtsnede dan krijgt men hetzelfde effect als van een afdruk van een ets dat wil zeggen de afdruk laat ons het spiegelbeeld zien van de houtsnede.

Escher heeft op zijn minst twee keer een houtsnede gemaakt van een schelp van een zeeslak. In 1919 heeft hij een Letterkegelslak *Conus litteratus*, een soort uit de Indische en Stille Oceaan, afgebeeld (Fig. 1). Deze houtsnede vertoont een slak met de opening van het slakkenhuis aan de linkerzijde, terwijl in werkelijkheid deze opening aan de rechterzijde zit (Fig. 2).

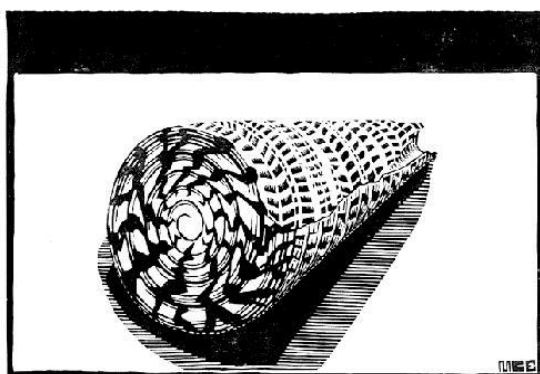

Fig. 1: Houtsnede van Escher uit 1919 van een "linksgewonden" *Conus litteratus*

Fig. 2: Foto van een normaal rechtsgewonden *Conus litteratus* uit de Filippijnen (SMNH MO 50466) Foto: Oz Rittner

In een andere houtsnede van een zeeslak uit de Baai van Bengalen of de Andaman Zee David's harpschelp *Harpa davidis* (Fig. 3), waarvan ik de datum van uitvoering niet heb kunnen vinden, zien we opnieuw een afbeelding van een slakkenhuis in spiegelbeeld. In werkelijkheid had de slak afgebeeld moeten worden als in de foto van zo'n slak (Fig. 4).

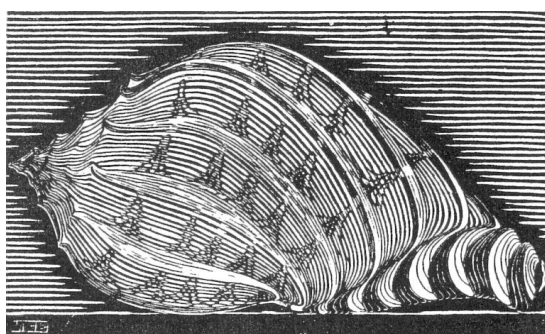

Fig. 3: Houtsnede van Escher van een "linksgewonden" *Harpa davidis*

Fig. 4: Foto van een normaal rechtsgewonden *Harpa davidis* uit de Indische Oceaan (HUI MO 20973) Foto: Oz Rittner

Net als Rembrandt op zijn ets, heeft Escher zijn initialen MCE wel in spiegelbeeld aangebracht in beide houtsnedes, want bij de afdruk daarvan staan deze letters in de goede volgorde onder de afbeelding.

Dankzegging

Ik dank mijn vriend Ze'ev Bar (Amsterdam) voor de afbeeldingen van de houtsnedes en mijn collega Oz Rittner voor de mooie foto's van de schelpen.

Geraadpleegde literatuur

Lister, M., 1685-1692. *Historiae suve Synopsis Methodicae Conchyliorum quorum Omnium Pictorae, ad vivum delineatae, exhibetur.* 1057 plts. Londini.

Mienis, H.K., 2016. De vergissing van Rembrandt: de linksgewonden Gemarmerde kegelslak. *Natuurhistorische en Andere Notities – Natural History and Other Notes*, 10: 8-10.